

فرهنگ کوچک وحشت

(سینما، ادبیات)

سید حسن حسینی

www.ketab.ir

نشر ساقی، ۲۲۷/۱۴۳

حسینی، سیدحسن، ۱۳۲۸-

فرهنگ کوچک وحشت (سینما، ادبیات) / سیدحسن حسینی -

تهران: ساقی، چاپ اول: ۱۳۹۱، ۶۱۶ ص. مصور.

ISBN 978-600-6128-45-0

۲۸۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویس بر اساس اطلاعات فیبا.

۱. سینمای وحشت

۷۹۱/۲۳۶۱۶۲

PN1۹۹۵/۹/۳-۵۴

۱۳۹۱

۲۹۹۴۶۲۹

کتابشناسی ملی

فرهنگ کوچک وحشت (سینما، ادبیات)

سیدحسین حسینی

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۱، شمارگان: ۲۲۰۰ نسخه

ویراستار: احمد فرهنگ‌نیا

طراح جلد: ایمان نوری نجفی، صفحه‌آرا: مسعود چترروز

ناظر چاپ: حمید علی‌محمدی

لیتوگرافی: کوثر، چاپ: پایدار

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۱۲۸-۴۵-۰ قیمت: ۲۸۰۰۰۰ ریال

حقوق چاپ و نشر برای نشر ساقی محفوظ است. تلفن: ۸۸۸۰۹۷۴۸

مقدمه‌ی ناشر

نشر ساقی پس از انتشار مجموعه آثاری در زمینه‌ی گرایش‌های مختلف حوزه‌ی «مطالعات سینمایی» — از «فیلم مستند» و «مباحث فنی و تکنیکی» تا «فیلمنامه» و «کارگردانی» و «مباحث نظری» — اینک نخستین کتاب از مجموعه‌ی فرهنگنامه‌ی ژانرهای سینمایی را عرضه می‌کند. هدف از انتشار این مجموعه، آشنا ساختن علاقه‌مندان با موضوعات و مفاهیم رایج و کارآمد در عرصه‌ی مطالعات ژانرهای سینمایی است. امید است این تلاش، با انتشار مجموعه آثار بعدی در مورد ژانرهایی چون جنایی، علمی‌خیالی، فانتزی، وسترن، ملودرام و کمدی پی گرفته شود.

با ترس زندگی می‌کنم^۱

یک بیمار روانی، پس از گریز از آسایشگاه، نقابی بر چهره می‌بندد و سلاخی دختران جوان را آغاز می‌کند؛ کشیشی جوان که درباره‌ی حقانیت باورهای دیرینش دچار تردید و تزلزل شده، در راه آزمودن خویش، جان بر سر بیرون راندن شیطان از جسم دختری بی‌گناه می‌گذارد؛ دانشمندی جوان، در مسیر تجربه‌ای علمی، به هیولایی نیمه‌انسان/نیمه‌مگس بدل می‌شود؛ گروهی با عقاید مختلف، برای تحقیق در مورد پدیده‌ی ماوراءالطبیعه، شبی را در خانه‌ای روح‌زده می‌گذرانند؛ در فضا، موجودی ناشناخته وارد یک سفینه می‌شود و تک‌تک سرنشینان آن را از پا درمی‌آورد؛ یک بازیگر صاحب‌نام نمایش‌های شکسپیری که همگان مرده‌اش می‌پندارند، با ارائه‌ی اجراهایی خشن و خون‌بار از این نمایش‌ها، در پی رساندن انشامی هولناک از منتقدانی که زندگی حرفه‌ای‌اش را تباه ساخته‌اند برمی‌آید...

حتی اشاره‌ای گذرا به داستان فیلم‌هایی چون هالووین، جن‌گیر، مگس، حضور ارواح، بیگانه، و تئاتر خون، که همگی با عنوان «ترسناک» شناخته می‌شوند، نشان‌دهنده‌ی گستردگی کم‌نظیر این ژانر در میان ژانرهای سینمایی است. ژانر ترسناک را می‌توان گستره‌ای از فیلم‌ها دانست که با وجود تفاوت‌هایشان از وجوه مختلف — از فنی و تکنولوژیک (فیلم‌های سیاه‌وسفید دوران صامت تا فیلم‌های سه‌بعدی سال‌های اخیر) گرفته تا نوع رابطه‌شان با مخاطب (از فیلم‌هایی در صدر جدول پر فروش‌های آمریکا و اروپا تا ساخته‌های انتزاعی فیلم‌سازان مستقل که مخاطبانی خاص در جشنواره‌های ویژه‌ی این آثار می‌یابند) یا شیوه‌ی نمایش

۱. عنوان فیلمی از آکیرا کوروساوا، محصول ۱۹۵۵، که با عنوان‌های دیگر چون «رکورد زنده ماندن» هم شناخته می‌شود. به هر رو، گویا زندگی پُر از دغدغه و تشویش این روزگار چاره‌ای جز زیستن در هراس برای انسان معاصر باقی نگذاشته است!

خشونت در آن‌ها (از فیلم‌هایی که به نمایش غیرمستقیم عامل وحشت تکیه دارند تا آثاری که نمایش مستقیم خون و خون‌ریزی تنها برگ برنده‌شان است) — به واسطه‌ی اشتراک‌هایشان در آنچه مؤلفه‌های این ژانر شناخته می‌شود (که هدف اصلی این کتاب، آشنا ساختن مخاطب با آن مؤلفه‌هاست) به هم پیوند یافته‌اند. همین ویژگی ژانر ترسناک موجب شده که بعضی صاحب‌نظران از آن به چتری تعبیر کنند که پوشش‌دهنده‌ی عرصه‌هایی گاه به‌ظاهر ناهمخوان با یکدیگر است. به هر رو، این تنوع مثال‌زدنی در حیطه‌ی این ژانر، پژوهش‌ها در این زمینه را هم متأثر ساخته و اکنون پرداختن به تمامی مقولات تحت پوشش ژانر ترسناک در قالب یک مجموعه، کاری دشوار و حتی ناممکن جلوه می‌کند.

گذشته از «جامعیت» مشکل دیگر، نوع خدماتی است که چنین کتاب‌هایی در دوران رواج اینترنت می‌توانند در اختیار مخاطب قرار دهند. در زمانه‌ای که علاقه‌مندان با رجوع به سایت‌هایی چون IMDB به راحتی می‌توانند به توده‌ای از اطلاعات در مورد فیلم‌ها یا شخصیت‌های مورد علاقه‌شان دست یابند، هر گونه تلاش برای ارائه‌ی اطلاعات پایه در این زمینه، پیشاپیش محکوم به شکست است. این واقعیت موجب شده که کتابی چون *الف تا ی سینمای ترسناک* (هوارد مکسفورد، ۱۹۹۶) با بیش از ۲۰۰۰ مدخل، با گذشت پانزده سال از زمان انتشارش به کلی از حیز انتفاع ساقط شود؛ سرنوشتی که گریبان بسیاری از مدخل‌های کتاب‌های جدیدتر و جدی‌تر چون *فرهنگ تاریخی سینمای ترسناک* (پیتر هاجینگز، ۲۰۰۸) با ۴۳۵ مدخل — که از منابع متن این کتاب هم بوده — را نیز گرفته است. برای پرهیز از برخورد با این مشکل اساسی، راه چاره را «دوری‌گزینی از کمیت‌گرایی» و «توضیح و تحلیل مفاهیم ژانر به جای ارائه‌ی اطلاعات در مورد آن‌ها» یافتیم.

در این کتاب، با ۱۳۶ مدخل (که ۲۰ تایشان به منظور خودداری از اطاله‌ی کلام، در مدخل‌های دیگر ادغام شده‌اند)، کوشیده‌ام تا تصویری کلی از تحولات تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیبایی‌شناسی ژانر تا پایان سال ۲۰۱۱ میلادی به دست دهم. این تصویر، دربرگیرنده‌ی زیرمجموعه‌های آشنای هر مطالعه‌ی ژانری چون «ژانرهای فرعی» (اسلشر، تریلر روان‌شناختی، فیلم ترسناک مستند، فیلم ترسناک جسمانی و...)، «تلفیق»‌ها (کمدی، وسترن، موزیکال، علمی‌خیالی و نوآر ترسناک)، «چرخه‌ها» (فیلم‌های وال لوتن در دهه‌ی ۱۹۴۰، اقتباس‌های راجر کورمن از داستان‌های ادگار آلن پو در اوایل دهه‌ی ۱۹۶۰ و...)، کشورهای صاحب سبک و مکتب در این زمینه^۱ (ایتالیا، اسپانیا، ژاپن، مکزیک و...)، مؤسسات تولید فیلم (ام‌کاس، امریکن اینترنشنال پیکچرز، همر، یونیورسال) و شخصیت‌ها (کارگردان، تهیه‌کننده، بازیگر، نویسنده، چهره‌پرداز و...) است.

برای بعضی موضوعاتی که در این کتاب به آن‌ها پرداخته شده — چون «نقد فیلم ترسناک»، «نوآر ترسناک»، «بحران اقتصادی»، «جنگ ویتنام»، «ریش‌آبی»، «برک و هیر»، «گران‌گینیول»، «استفانی راتمن»، «کیم نیومن»، «کمپانی PRC» و... — مدخل مستقلی در نمونه‌های مشابه خارجی نیافتیم. در دیگر مدخل‌ها هم که معادل‌شان را می‌توانید در آن کتاب‌ها بیابید، در حد توان کوشیدم نکته‌ای را ناگفته نگذارم و مدعی‌ام حجم توضیحات

۱. از آن‌جا که در مدخل‌های مختلف به فیلم‌های ترسناک آمریکایی و انگلیسی و چهره‌های تأثیرگذار آن‌ها در این عرصه پرداخته شده، اختصاص دادن مدخلی مستقل به سینمای ترسناک این دو کشور را تنها موجب پرگویی و تکرار گفته‌ها یافتیم.

ارائه‌شده در این مدخل‌ها اگر از اغلب نمونه‌های خارجی بیشتر نباشد، کمتر نیست. خوانندگان پی‌گیرتر برای بررسی صحت و سقم این ادعا می‌توانند مدخل‌های کتاب هاجینگز را (که روی اینترنت هم در دسترس است) درباره‌ی موضوعاتی چون «آلمان»، «چهره‌پردازی»، «ژان رولن»، «ورنن سوئل»، «کورت سیودماک»، «هوارد فیلیپس لاکرافت»، «هواداران» و... با مدخل‌های این کتاب درباره‌ی آن‌ها مقایسه کنند.^۳

همان‌طور که اشاره کردم، این کتاب فرهنگ شخصیت‌ها نیست و بنابراین زندگی و آثار آن‌ها صرفاً تا آن‌جا که به موضوع کتاب مربوط می‌شده مورد اشاره قرار گرفته است. از این رو، فیلم‌های غیرترسناک کارگردان‌ها و بازیگران و... که در بررسی جداگانه‌ی کارنامه‌ی آن‌ها ممکن است اهمیت فراوان داشته باشد، این‌جا محلی از اعراب ندارد.

فرهنگ کوچک وحشت، فرهنگ فیلم‌های ترسناک هم نیست، و سیزده فیلمی که مدخلی به آن‌ها اختصاص یافته، به لحاظ اهمیت مفاهیمی که در ژانر نمایندگی می‌کنند در این مجموعه جای گرفته‌اند. از آن‌جا که ارائه‌ی فیلم‌شناسی برای مدخل‌های شخصیت‌ها در زمانه‌ی رواج IMDB و... را هم کاری عبث و صرفاً موجب افزایش بیهوده‌ی حجم کتاب یافتم، از آن پرهیز کردم؛ در هر مورد، فیلم‌هایی که دارای اهمیت بوده‌اند، در خود متن مورد اشاره قرار گرفته‌اند. عبارت‌ها و نام‌هایی که در هر مدخل با علامت * مشخص شده‌اند هم خود مدخلی مستقل در کتاب دارند.

امیدوارم این مجموعه، با وجود همه‌ی کاستی‌ها، به کار دانشجویان و پژوهشگران و دیگر دوستداران این مباحث بیاید و مفید حال‌شان واقع شود. یک دهه پیش، مقدمه‌ی کتاب *طعم ترس* (نشر ساقی، ۱۳۸۰) را با ابراز امیدواری به پی‌گیری این مسیر توسط دیگر علاقه‌مندان به پایان بردم. اینک گرچه متأسفانه ناچار شدم گام بعدی در این عرصه را هم خودم بردارم، ولی (به‌ریشه‌یابی از دیدن شور و اشتیاق بعضی سینمادوستان جوان‌تر در کلاس‌هایی که در مورد ژانر داشتم) همچنان به آینده و «درنوردیدن این راه زیر قدم‌های محکم و جوان»^۴ امیدوارم.

سیدحسن حسینی

اردیبهشت ۱۳۹۱

۳. تقابلی این رویکرد (امیدوارم) کمال‌گرایانه، حجم بعضی مدخل‌ها چون «اساطیر»، «داستان‌های مصور» و «نقاشی‌متحرک»، به لحاظ پیوند پیچیده‌شان با ژانرهای مختلف، از اندازه‌ی متعارف مدخل‌ها در این دست کتاب‌ها فراتر رفت و این امر چاره‌ای جز خارج ساختن آن‌ها از این مجموعه برایم باقی نگذاشت. امیدوارم در آینده آن‌ها را به صورت مستقل یا در قالب یکی دیگر از مجلدات این مجموعه عرضه کنم.

۴. تصویری وام‌گرفته از پرویز دویلی (مجله‌ی سید و سیاه، ۱۳۴۹).